

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**FATICKÁ KOMUNIKACE A KONTAKTOVÉ
PROSTŘEDKY V JAZYCE**

**PHATIC COMMUNICATION AND PHATIC
EXPRESSIONS IN LANGUAGE**

VYPRACOVALA: Kateřina Carbolová

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Marcin Wągiel

2016

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma „**Fatická komunikace a kontaktné prostředky v jazyce**“ jsem vypracovala samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu.

V Olomouci dne 27. 04. 2016

.....

Mé poděkování patří Mgr. Marcinu Wąglovi za odborné vedení, vstřícnost při konzultacích a cenné rady, které mi poskytl v průběhu zpracování bakalářské práce.

Obsah

Úvod	7
1 Komunikace a komunikační modely	9
1.1 Komunikace	9
1.1.1 Definice komunikace a komunikačního procesu	9
1.1.2 Rozdělení komunikace.....	10
1.2 Komunikační modely	12
1.2.1 Bühlerův model.....	12
1.2.2 Komunikační model R. Jakobsona	14
2 Funkce jazyka	16
3.2 Funkce jazyka podle Bühlera, Mukařovského a Mathesia.....	16
3.3 Funkce jazyka podle Jakobsona	18
2.2.1 Popis jednotlivých funkcí	19
3 Fatická funkce jazyka	23
3.1 Etymologie slova fatický	23
3.2 Definice a přístupy k fatické funkci	23
3.2.1 Fatická funkce podle Malinowského	23
3.2.2 Fatická funkce podle Jakobsona	25
3.2.3 Fatická funkce a další autoři	25
3.3 Podmínky uskutečnění fatické komunikace	27
3.4 Kontaktní prostředky	28
3.4.1 Navázání kontaktu	28
3.4.2 Kontrola spojení.....	30
3.4.3 Udržení kontaktu.....	31
3.4.4 Přerušení kontaktu	32
4 Fatické výrazy v českém a polském jazyce.....	33
4.1 Výrazy pro navázání kontaktu	33

4.2	Výrazy pro kontrolu spojení.....	35
4.3	Výrazy pro udržení kontaktu.....	35
4.4	Výrazy pro přerušení kontaktu.....	37
5	Závěr.....	40
	Resume.....	42
	Bibliografie	44

Úvod

Komunikace je základem lidského dorozumívání. Je to schopnost, která se u člověka rozvíjí už od útlého věku. Nekomunikovat je nemožné, ať bychom se snažili sebevíce, jelikož i mlčení je typem dorozumívání. Komunikace neslouží pouze k předávání informací, jak ji někteří autoři zhruba definují, komunikujeme i pro utváření a posilování vztahů mezi lidmi a také pro potěšení. Role komunikace je tudíž i socializační, a protože kontakt patří mezi základní lidskou potřebu, je zjevné, že ovlivňuje náš každodenní život.

Při styku s lidmi užíváme fatickou funkci, aniž bychom nad tím blíže přemýšleli. Jsou to výrazy, které máme zautomatizované od dětství. Fatickou funkci ve formě pozdravu užíváme například pokaždé, když chceme někoho přivítat, když chceme začít konverzaci anebo když zvedneme telefon. S tímto typem funkce se setkáváme prakticky denně; lze ji využít například u náhodného setkání, nebo v situacích, kdy nemáme na výběr a jsme přinuceni „prohodit pár slov“.

Typickým znakem této funkce je zaměření na kontakt a různé zdvořilostní fráze. Vyjádření jsou bez obsahu, jelikož nejde o získání informací, ale o navázání, udržení, ukončení, případně o obnovení kontaktu; jejím účelem je pomáhat vzájemnému spojení.

Tato práce si klade za cíl rozeznat a přehledně roztrždit výrazy fatické komunikace, se kterými se můžeme běžně v každodenním životě setkat a přiřadit k těmto výrazům v češtině jejich odpovídající polský ekvivalent.

První kapitola je věnována problematice každodenní komunikace a komunikačního procesu. V první části je komunikace definována a rozdělena; rovněž jsou zde vysvětleny pojmy, které souvisí s tématem. Poté práce představuje a vysvětluje čtenáři komunikační modely Bühlera (který mnohé inspiroval) a Jakobsona a jejich jednotlivé komunikační činitele.

V druhé kapitole jsou popsány funkce jazyka, které jsou vymezovány na základě komunikačních modelů. Lidské dorozumívání se odehrává v různých konkrétních situacích a má vždy nějaký účel, neboli záměr či funkci. Každé sdělení tedy plní jednu nebo více funkcí. Počet a typy funkcí se liší v závislosti na interpretaci jednotlivých

autorů. Je zde zmíněno několik autorů a jejich vysvětlení funkcí – například Bühlera a Mathesia. Nejdůležitější je seznámení s Jakobsonovými šesti funkcemi (mezi které spadá funkce fatická) a jejich následující individuální popis.

Třetí kapitola je věnována přímo fatické funkci a jejím projevům. Na fatickou funkci je možné pohlížet (stejně jako na ostatní funkce) z různých hledisek. Tento pojem můžeme vysledovat až k Malinowskému, který jej vymyslel, aby se mohl odkázat na budování pout ve společnosti. Následně je popsána Jakobsonova interpretace fatické funkce, která se od původního úmyslu liší tím, že je dáván důraz na technickou stránku jazyka. Tuto funkci dále zmiňuje a definuje mnoho autorů, z nichž jsou uvedeni kupříkladu Hoffmannová nebo Janoušek. V této části jsou také blíže popsány kontaktní prostředky, tak jak je charakterizuje Jakobson.

V poslední, čtvrté, kapitole jsou vyjmenovány výrazy a pojmy fatické funkce, které jsou excerpovány z použité literatury a jsou jim přiřazeny polské ekvivalenty.

Toto téma jsem zvolila z toho důvodu, že přestože tuto funkci užívá každý prakticky denně, málokdo si je vědom, že má tento typ komunikace nějaký název. Každý jistě zažil situaci, kdy považoval za nutné komunikovat ze zdvořilosti, nebo vyplnit náhlé ticho v konverzaci. Chtěla bych čtenáře seznámit s tím, že je to vlastně fatická funkce, která nám ulehčuje komunikaci a napomáhá vytvářet mezilidské vztahy.

1 Komunikace a komunikační modely

1.1 Komunikace

Komunikace je nedílnou součástí lidské kultury a každodenního života. Je to hlavní složka lidské interakce. Všechny živé bytosti komunikují, ať už vědomě nebo nevědomě; komunikace mezi lidmi však není omezena pouze na slovní, či písemnou výměnu slov. To znamená, že existuje mnoho faktorů, které tvoří komunikaci (řeč těla, mimika, gesta), ale lidé jsou jediný druh, který užívá řeč, což nám umožňuje komunikovat na osobnější bázi. Řečová komunikace není sice jediný způsob mezilidského dorozumívání, ale je tou nejdůležitější složkou.¹

Jan Kořenský o řeči říká: „S hmotným i duchovním rozvojem lidstva stále vzrůstá úloha řeči ve společenských činnostech, přibývá těch společenských činností, které jsou výlučně řečové povahy nebo v nichž řeč hraje významnou úlohu.“²

1.1.1 Definice komunikace a komunikačního procesu

Definovat komunikaci je složité. Zbyněk Vybíral upozorňuje, že není možné zahrnout všechna hlediska (filozofické, lingvistické, sociální, kognitivní a kulturní) do jediné univerzální definice.³ Ostatně komunikace je, jak tvrdí Kořenský ve své publikaci *Komunikace a čeština*, velice rozsáhlý koncept, který zahrnuje informační i duchovní mezilidské kontakty.

Zjednodušeně bývá definována jako bezprostřední výměna sdělení mezi mluvčím a adresátem. František Čermák definuje komunikaci jako přenos jakékoliv informace mezi dvěma a více účastníky pomocí jazykového či znakového systému.⁴ Marie Čechová konstatuje, že: „Komunikace je proces dorozumívání, společenský styk s cílem výměny myšlenkových obsahů mezi účastníky komunikace (komunikanty).“⁵ Oba autoři se tedy zaměřují na informativní stránku komunikace. Vybíral nicméně tvrdí, že: „Příručky a slovníky dnes sice definují komunikaci například jako „proudění informací z jednoho

¹ KOŘENSKÝ, J. *Komunikace a čeština*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1992. s. 7.

² Ibidem. s. 5.

³ VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, s.r.o. 2009. s. 30.

⁴ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011. s. 13.

⁵ ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. 1.vyd. Praha: ISV nakl., 1996. s. 340.

bodů (ze zdroje) k druhému bodu (k příjemci)‘ či jako ‚přenos nebo vytváření znalostí‘, ale *communicatio* znamenalo původně ‚vespolné účastnění‘ a *communicare* ‚činit něco společným, společně něco sdílet‘.⁶ Původní význam pojmu komunikace je tedy širší; nejde o pouhé předávání informací, ale i o formování vztahů a posilování vazeb mezi lidmi, což je zejména pro tuto práci signifikantní hledisko.

Dorozumívání neboli komunikační proces probíhá vždy v různých komunikačních situacích – za určitých podmínek v určité době. Aby komunikace fungovala, musíme vzít v úvahu několik důležitých faktorů. Jsou to: celkové okolnosti – vztahy (zdali si jsou komunikanti blízcí a také jejich společenské postavení a věk), prostředí (otevřená či uzavřená prostranství nebo hlučné dopravní prostředky), časové a prostorové okolnosti a vzdálenost (například při telefonickém hovoru nebo čtení knihy, což je také komunikace – v tomto případě mezi autorem a čtenářem).⁷

1.1.2 Rozdělení komunikace

Jak už bylo zmíněno výše, komunikaci tvoří více faktorů a kvůli nim je tedy nezbytné komunikaci rozdělit. Druhů komunikace, stejně jako jejich definicí je mnoho; záleží například na způsobu komunikace nebo na tom s kým komunikujeme. Komunikace se dělí na verbální a neverbální či na intrapersonální (komunikace samého se sebou), interpersonální (komunikace mezi lidmi) a veřejnou komunikaci (například proslovy).⁸

Komunikace se také dělí podle komunikačního styku na přímou bezprostřední (pokud komunikujeme tváří v tvář), přímou zprostředkovanou (při telefonním hovoru, Skype) a nepřímou komunikaci (nebo také odloženou), kdy komunikace neprobíhá ve stejnou dobu (korespondence, e-mail, články).⁹

Verbální komunikace je dorozumívání se jedné a více osob pomocí jazyka či jinými znaky jazykového systému. V širší koncepci se zde řadí mluvená a psaná forma komunikace, stejně jako přímá nebo nepřímá komunikace.

⁶ VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, s.r.o. 2009. s. 25

⁷ KOŘENSKÝ, J. *Komunikace a čeština*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1992. s. 6-7

⁸ ŠEBESTA, K. *Od jazyka ke komunikaci*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. s. 75

⁹ ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 1. vyd. Praha: ISV nakl., 1996. s. 344.

Josef Vachek v Psaném projevu a pravopisu v publikaci Čtení o jazyku a poesii říká, že: „...jazyk mluvený je soustavou vyjadřovacích prostředků, jež členům daného jazykového společenství umožňují reagovati na danou situaci způsobem co možná rychlým a pohotovým, kdežto jazyk psaný je soustavou vyjadřovacích prostředků, jež slouží reakci co možná trvalé a uchovatelné.“¹⁰ Dodává ale, že psaný jazyk neslouží pouze k zachovávání. Psaná komunikace jsou například i dopisy, e-maily, knihy, časopisy a internet. Jako příklady verbální mluvené komunikace můžeme uvést komunikaci tváří v tvář, telefonem; verbální komunikací může být i rádio, televize, telefonní záznamník, nebo diktafon.

Zatímco pro mluvený projev je typické spontánní vyjadřování, psaný projev je formulován přesněji, je pro něj typická připravenost vyjádření a propracovanější vyjadřování.

Neverbální komunikace často bývá (na rozdíl od verbální) neúmyslná, svou řečí těla lze mnoho vyjádřit i nevědomky. Mezi neverbální komunikaci patří gesta, pohyby hlavou, výraz v obličeji (mimika), postoj těla, tělesný kontakt a lidé komunikují dokonce i tím jak se oblékají a chovají anebo i svým pachem. O neverbální komunikaci rozhodně nejde při znakové řeči ani písemných projevech.

Interpersonální komunikace je komunikace mezi dvěma a více osobami a může být jak mluvená tak psaná. Slovo interpersonální je možné rozdělit na dvě části: *inter* a *personální*, přičemž předpona *inter* znamená *mezi* a adjektivum *personální* se dá přeložit jako *osobní*; setkáme se tedy i s označením meziosobní komunikace.

Při **zprostředkované komunikaci**, například při telefonním hovoru, se navzájem účastníci konverzace nevidí, není tudíž možné používat gesta a mimiku, které obvykle doprovází komunikaci při bezprostředním kontaktu. Jelikož u zprostředkované komunikace chybí vizuální kontakt a nadto hrozí přerušení hovoru kupříkladu technickou poruchou, je nutné se ujišťovat takzvanými kontaktovémi prostředky, že spojení funguje a že se účastníci stále slyší.

¹⁰ VACHEK, J. *Psaný jazyk a pravopis*. In: *Čtení o jazyce a poesii*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1942. s. 232.

Při **bezprostřední komunikaci** jsou účastníci hovoru na stejném místě ve stejnou dobu a jejich konverzaci doprovází neverbální komunikace. Není zde nezbytné dávat najevo pozornost pouze slovy jako u zprostředkované komunikace; pro zjištění partnerovy pozornosti je například pokývání hlavou nebo oční kontakt dostačující.¹¹

1.2 Komunikační modely

Základní jednotkou komunikace je komunikát neboli jazykový projev. Je to výsledek celé komunikační události – může být jak mluvený tak psaný.¹² Účastník komunikačního procesu je komunikant – je to osoba, která se účastní komunikace ať už jako mluvčí či jako adresát. Bez určitých okolností by ale komunikační proces nemohl být uskutečněn. Komunikace je možná jedině tehdy, pokud jsou k dispozici základní činitele komunikace: tedy komunikanti (mluvčí a adresát), sdělení (to o čem se komunikuje), kontakt, kód (systém znaků stejný pro oba účastníky komunikace) a kanál komunikace (způsob spojení).¹³ Tyto podmínky jsou znázorňovány v komunikačních modelech.

1.2.1 Bühlerův model

Mezi nejznámější příklady komunikačních modelů patří nástrojový model – organon – rakouského psychologa Karla Bühlera, který objasňuje proces komunikace a výsledné funkce jazyka.

Bühlerův komunikační model naznačuje, že lidský jazyk je nástroj. Slovo organon pochází z řeckého *órganon*, což v překladu znamená: nástroj, prostředek myšlení a bádání.¹⁴

Při tvoření modelu komunikace se odvolává na Platóna, který podle něj výstižně označil řeč jako organon. Bühler poté vychází z toho, že řeč musí obsahovat vždy původce, příjemce a předměty a věcné obsahy. Ve své publikaci *Teorie o jazyce* představuje nejdřív zjednodušené schéma, které obsahuje čtyři body: Na třech vrcholech pomyslného trojúhelníku jsou postaveni mluvčí, adresát a projednávané sdělení. Čtvrtý bod se vyskytuje uprostřed trojúhelníku a zastupuje zvukový jev. Tento jev spojil

¹¹ HOFFMANNOVÁ, J., O. MÜLLEROVÁ. *Kapitoly o dialogu*. 1. vyd. Praha: Pansofia, 1994. s. 56.

¹² ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. 1. vyd. Praha: ISV nakl., 1996. s. 342.

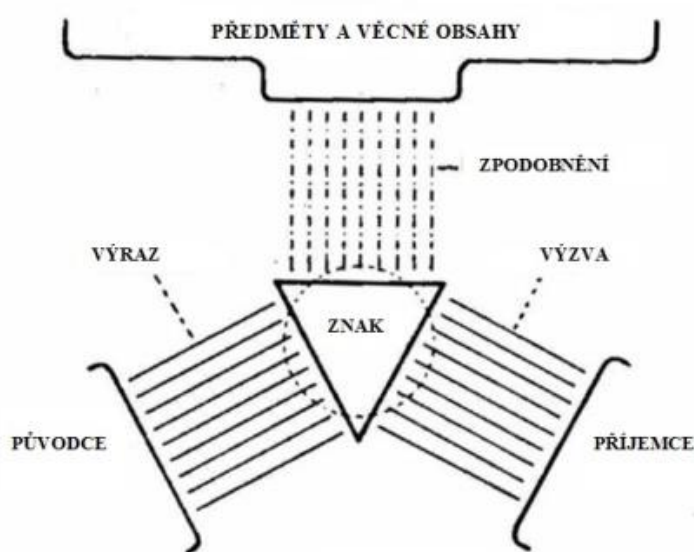
¹³ Ibidem. s. 341.

¹⁴ [online]. [cit. 11. 4. 2016]. Dostupný z WWW: <<http://dictionary.reference.com/browse/organon>>.

přerušovanou čarou se zbývajícími body. Uvedené schéma vysvětluje popisem situace, kdy jsou v pokoji dva lidé; jeden z nich si všimne specifického šumu, a proto se podívá z okna a řekne druhé osobě, že prší. Druhá osoba taktéž pohlédne z okna; ať už kvůli tomu, co řekla osoba první nebo protože sledovala její pohled.¹⁵

Prvotní model Bühler rozšířil o tři funkce jazyka: výraz, výzvu a zpodobnění.

Obrázek č. 1 – Organon K. Bühlera¹⁶

Kruh uprostřed modelu (stejně jako u původního schématu) symbolizuje konkrétní zvukový jev. Trojúhelník, který s kruhem splývá, vyjadřuje znak. Čáry směrem od znaku symbolizují jednotlivé funkce jazyka. Bühler při popisu modelu uvádí pojmy symbol, symptom a signál. Symbol závisí na předmětu a věcném obsahu a nese funkci zpodobnění (nebo také znázornění). Symptom se vztahuje k původci a jedná se zde o funkci výrazovou. Signál přísluší příjemci a řadí se k němu funkce vyzývací (apelová).¹⁷

Tento model uvádí pojmy výzva, výraz a zpodobnění jako hlavní funkce jazyka. Bühler předpokládá, že na tyto tři části by měl být brán ohled v jakékoliv komunikaci. Původce se podle organonu soustředí vždy jen na jednu z funkcí a ostatní jsou v pozadí. Pokud je ovšem jedna z funkcí úplně ignorována, komunikace podle Bühlera selhala.

¹⁵ BÜHLER, K. *Teoria jazyka*. Krakov: Universitas, 2004. s. 25-26.

¹⁶ JANOŠEK, J. *Verbální komunikace a lidská psychika*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. s. 33.

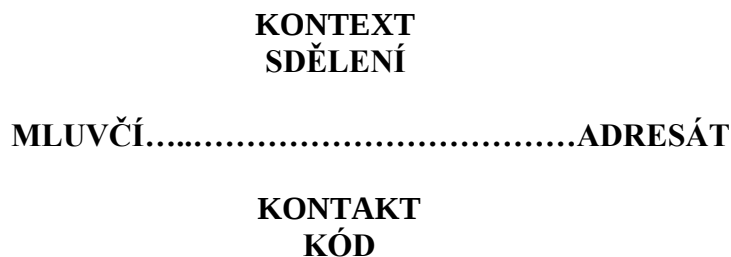
¹⁷ BÜHLER, K. *Teoria jazyka*. Krakov: Universitas, 2004. s. 29.

1.2.2 Komunikační model R. Jakobsona

Ruský lingvista Roman Jakobson na Bühlerův model navázal a sestavil schéma šesti základních činitelů komunikační situace, přičemž stejně jako Bühler použil původce a příjemce, nicméně v tomto případě je označuje jako mluvčího a adresáta. Jakobson představuje další činitele a to kontext, sdělení, kontakt a kód.

Jakobson tento model popisuje takto: „MLUVČÍ (Addresser) posílá SDĚLENÍ (Message) ADRESÁTOVI (Addressee). Aby mělo působnost, vyžaduje sdělení nějaký KONTEXT (Context, „referent“ v jiném, poněkud mnohoznačném názvosloví), k němuž poukazuje, vnímatelný adresátem a buď verbální nebo přístupný verbalizaci; dále vyžaduje KÓD (Code), plně nebo přinejmenším částečně společný mluvčímu a adresátovi (nebo jinými slovy, kódovateli a dekódovateli sdělení; a konečně KONTAKT (Contact), fyzikální kanál a psychické spojení mezi mluvčím a adresátem, umožňující oběma zahájit komunikaci a setrvat v ní.“¹⁸

Obrázek č. 2 – Základní činitelé komunikace R. Jakobsona¹⁹

Čermák, který na toto Jakobsonovo schéma navazuje, doplňuje, že mluvčí a adresát si své role při běžné konverzaci mohou vystřídat, ostatní činitelé však nikoliv. Mimo výše uvedených šesti činitelů uvádí ještě sedmou složku a to kanál (médium), což je cesta, kterou se komunikace přenáší.²⁰

Mluvčí je aktivním účastníkem konverzace, pokud jde o psanou podobu, označuje se jako autor. Proti němu stojí pasivní účastník **adresát**, u psané podoby jde o čtenáře, případně posluchače.²¹

¹⁸ JAKOBSON, R. *Lingvistika a poetika*. In: *Poetická funkce*. 1. vyd. Praha: H&H, 1995. s. 77.

¹⁹ Ibidem. s. 78.

²⁰ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011. s. 19.

²¹ HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a* 1. vyd. Praha: Trizonia, 1997. s. 40.

Sdělení (nebo také komunikát, text) je informace, kterou pomocí nějakého kontaktu vysílá mluvčí adresátovi. Činí tak pomocí určitého kódu srozumitelného pro oba účastníky konverzace; sdělení musí také obsahovat nějaký kontext.

Kód slouží k transferu určitého sdělení mezi mluvčím a adresátem. Je to systém znaků a pravidel, může být verbální i neverbální, zejména ale musí být společný pro mluvčího a adresáta, aby nedošlo k nedorozumění.²²

Kontakt je souhrn faktorů jak časových, tak prostorových (vzdálenost, prostředí), které ovlivňují spojení účastníků komunikace. Kontakt může být přímý zprostředkovaný, či bezprostřední i nepřímý. Jakobson jej popisuje jako psychické spojení a fyzikální kanál, který primárně slouží k zahájení a udržení komunikace. Pro Jakobsona je tedy kontakt synonymem kanálu, Čermák ale pojmy kanál a kontakt odlišuje. Kontakt vysvětluje jako druh spojení (mluvčí i adresát mohou a nemusí být na stejném místě ve stejnou dobu) a kanál (nebo také médium) charakterizuje jako technické prostředky, jimiž se informace přenášejí (například telefon nebo počítač).²³

Kontext je skutečnost doplňující danou situaci, která ovlivňuje komunikaci. Mohou to být skutečnosti hmotné i duchovní. Jde například o počet účastníků hovoru, jejich postavení, věk. Při změně kontextu, může mít sdělení zcela odlišný význam.

²² HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a* 1. vyd. Praha: Trizonia, 1997. s. 43.

²³ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011. s. 19.

2 Funkce jazyka

Na základě různých období komunikačního modelu jsou vymezovány funkce jazyka. Počet funkcí je různý v závislosti na tom, kdo se jimi zabývá. Jejich množství se postupně rozrůstalo - zatímco například Bühler popisuje tři funkce, Mukařovský pak trojici doplnil o další (estetickou) funkci a Jakobson rozlišuje funkcí šest. Můžeme se také setkat s více pojmenováními, které označují tutéž funkci, a z toho důvodu se může podstata funkce nepatrně lišit; opět to závisí na úhlu pohledu, jenž autor uplatní. V různých druzích a okamžicích komunikace jsou činitelé různě významní (stejně jako v různých typech a částech textů). Funkci jazyka určíme podle toho, na který z komunikačních činitelů je dán důraz a stojí v popředí, avšak někdy je obtížné určit, která z funkcí je ve sdělení dominantní.²⁴ To znamená, že je nutné se zaměřit nejen na sdělení samotné, ale také na to, jaký měl mluvčí úmysl – čeho chtěl tím sdělením dosáhnout.

3.2 Funkce jazyka podle Bühlera, Mukařovského a Mathesia

Karl Bühler, jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, popisuje ve svém nástrojovém modelu řeči tři funkce – apelovou, výrazovou a funkci znázornění. Apelová funkce se vztahuje k adresátovi a jejím cílem je přimět jej k nějakému počinu. Příkladem může být výrok *Podej mi, prosím, noviny*. Výrazová funkce se týká mluvčího, který chce nějakým způsobem vyjádřit svůj názor či pocit. Jako příklad můžeme uvést *Jsem unavený*. Funkce znázornění se vztahuje k míněné skutečnosti, tedy k obsahu sdělení, které nese nějakou informaci. Může jít například o výrok *Venku svítí slunce*.

Tyto funkce jsou prakticky shodné svým uplatněním s funkcemi Jakobsona (který je ale přejmenoval na funkce konativní, emotivní a poznávací)²⁵, jejichž bližšímu popisu se budeme věnovat v následující části.

Jan Mukařovský tyto tři funkce (které označil jako funkce sdělovací) rozšířil o další a to estetickou funkci. Bühlerovy funkce totiž pokládal za dostatečné pro porozumění jazyku jako nástroje, nicméně neslouží k uchopení básnického jazyka a uměleckého působení. Estetická funkce dominuje, když je pozornost orientována na samotný jazyk, jehož prostřednictvím komunikace probíhá. Mukařovský ale uvádí, že s

²⁴ HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a* 1. vyd. Praha: Trizonia, 1997. s. 167.

²⁵ ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011. s. 80.

estetickou funkcí je možné se setkat i mimo oblast umění. Nositelem této funkce se může stát i nějaký předmět nebo činnost.²⁶

Hranice estetické oblasti jsou značně proměnlivé. Mukařovský tvrdí, že: „...není pevné hranice mezi oblastí estetickou a mimoestetickou; neexistují předměty a děje, které by svou podstatou nebo svým ustrojením byly bez ohledu na dobu, místo i hodnotitele nositeli estetické funkce, a jiné, které by, opět pro své reální uzpůsobení, byly z jejího dosahu nutně vyloučeny.“²⁷ Je zde podstatný pohled člověka a to jak dané sdělení (situaci, předmět) vnímá. Ohraničení estetické funkce závisí i na různých faktorech jako jsou například odlišná generace, odlišná země, sociální vrstva nebo i pohlaví. Kdybychom chtěli určit funkci například nějakého uměleckého díla, musíme vzít v úvahu sociální kontext; komu bylo dílo původně určeno - může se stát, že funkce je odlišná, než by se nám mohlo jevit.²⁸

Mimo tyto dva autory je nutné zmínit i Mathesia, který byl jedním z nejvýznamnějších představitelů funkční lingvistiky. Jeho funkce se sice neshodují přímo s ostatními autory, nicméně lze zde rozpoznat určité paralely.

Vilém Mathesius tvrdí, že příprava toho, co chce mluvčí říci, spočívá ve dvou aktech – v rozložení sdělení v pojmenovatelné prvky a v jeho usouvztažnění. Výsledek (tedy komunikát) těchto aktů je ústní či písemný. Rozeznává tedy akt pojmenovávací (který přiřazuje sdělení jazykový znak a význam), usouvztažňovací (jehož úkolem je uvést pojmenování do nějakého vztahu) a také zvukovou stránku řeči.²⁹

Mathesius uvádí, že každé sdělení má nějaký obsah a vzniká za určité situace; v každém sdělení se také odráží stanovisko mluvčího ke skutečnosti a vztah k adresátovi. Tyto čtyři faktory – tedy obsah, situace, stanovisko a vztah nazývá významovou výstavbou.³⁰ Jinak řečeno, aby mělo sdělení smysl, musí nést nějakou informaci a mít nějaký kontext. Lze zde vyzorovat jistou podobnost s činiteli komunikace, jak je popisuje Jakobson (viz předchozí kapitola).

²⁶ MUKAŘOVSKÝ, J. *Estetická funkce a estetická norma jako sociální fakty*. 1.vyd. Praha: Státní tiskárna, 1935. s. 7.

²⁷ Ibidem. s. 7.

²⁸ Ibidem. s. 9-10.

²⁹ MATHESIUS, V. *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1982. s. 35.

³⁰ MATHESIUS, V. *Řeč a sloh*. In: *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1982. s. 93.

Promluvu (konkrétní výsledek promluvení), která je zaměřena na adresáta, nazývá funkcí prostě sdělnou. Jejím opakem je funkce výrazová (exprese), která je projevem vnitřního stavu mluvčího (často bez ohledu na adresáta). V běžném hovoru se mohou tyto dvě promluvy smísit.³¹ Uvádí také funkci formulační, což je „...přesné a podrobné zachycování komplikovaného myšlení.“³² Rozlišuje tedy funkce tři – prostě sdělnou, výrazovou a formulační. Z jeho vymezení funkcí je ale patrné, že se na rozdíl od ostatních zmíněných autorů soustředil primárně na styl sdělení.

Mathesius v publikaci *Řeč a sloh* píše o tom, k jakým cílům nejčastěji směřují jednotlivá sdělení. Říká: „...že se v takových projevech obyčejně někomu něco oznamuje, vysvětluje nebo vypravuje, někdo se o něco hlásí nebo se někomu něco nabízí, někdo se o něčem přesvědčuje, nebo se někomu něco vyvrací, někdo se k něčemu vybízí nebo se od něčeho zráží, nebo se konečně vyslovuje nad něčím radost, lítost, zármutek, hněv atp. ...“³³ Vyjmenovává tím nepřímou různé funkce, které určité sdělení může mít. V tomto výčtu lze najít strohý popis funkcí, jak je pojal Jakobson - například konativní funkce (někdo se o někom přesvědčuje) nebo funkce emotivní (vyslovuje nad něčím radost, lítost).

3.3 Funkce jazyka podle Jakobsona

Ke každému z šesti stanovených základních činitelů komunikace, které byly uvedeny v předchozí kapitole Komunikace a komunikační modely, Jakobson přiřadil komunikativní funkci jazyka. Navazuje tak na tři základní funkce, které představil Bühler, tedy v Jakobsonově terminologii emotivní, konativní a poznávací a přidává další tzv. „přídavné jazykové funkce“³⁴ a to metajazykovou, poetickou a fatickou. O jakou funkci se jedná, závisí na tom, na který z činitelů je dán důraz. Zaměření na jednu z funkcí výrazně působí na celkovou povahu komunikace.

³¹ MATHESIUS, V. *Řeč a sloh*. In: *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1982. s. 93-94.

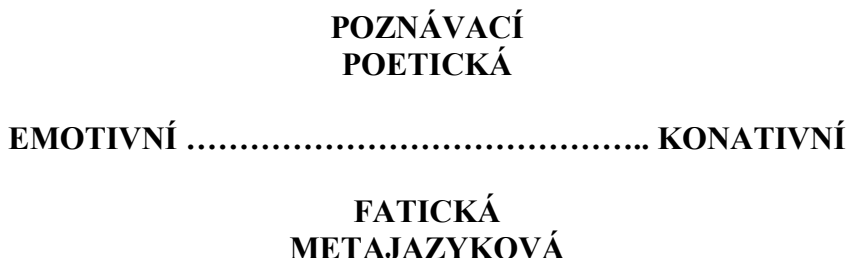
³² MATHESIUS, V. *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1982. s. 37.

³³ MATHESIUS, V. *Řeč a sloh*. In: *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1982. s. 107.

³⁴ JAKOBSON, R. *Lingvistika a poetika*. In: *Poetická funkce*. 1. vyd. Praha: H&H, 1995. s. 79.

Pro větší přehlednost můžeme v původním schématu zaměnit základní činitele komunikace za funkce:

Obrázek č. 3 – Funkce komunikace podle R. Jakobsona³⁵

2.2.1 Popis jednotlivých funkcí

Pokud stojí v popředí mluvčí, který je podněcovatelem komunikace, jde o **emotivní funkci**. Ta se týká vyjádření jeho emocí (ať už pravdivých nebo hraných) a jeho názorů a přístupu k tomu o čem mluví, aniž by tím chtěl nějak ovlivnit adresáta. Tato funkce se označuje také jako expresivní, nebo výrazová. S touto funkcí se lze setkat nejčastěji v osobní mluvené komunikaci.³⁶ Pokud chceme najít text, který by byl ukázkou emotivní funkce, jsou to kupříkladu personální korespondence nebo autobiografie.

Tato funkce bývá málokdy dominantní, často ji doprovází poznávací či konativní funkce. Například výroky jako *Nelíbí se mi to* nebo *Je mi smutno* nemusí být jednoznačně ukázkou emotivní funkce, primárně sice vyjadřují pocit, ale tyto věty mohou být vyjádřením funkce kontaktní – závisí to na situaci, ve které byly vysloveny.³⁷ Tuto funkci lze vystihnout i pouhým citoslovcem: když mluvčí pronese například *fuj*, reaguje na něco, co se mu nelíbí, tedy vyjadřuje tím svůj názor.

Konativní funkce (nebo též apelová či direktivní; můžeme se setkat i s pojmem persvazivní či ovlivňovací) má za úkol adresáta nějakým způsobem ovlivnit³⁸ a to hlavně pomocí pátého pádu (vokativ) a rozkazovacího způsobu (imperativ).³⁹ Mluvčí chce touto

³⁵ Ibidem. s. 82

³⁶ ŠEBESTA, K. *Od jazyka ke komunikaci*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. s. 71-72.

³⁷ KARHANOVÁ, K. *Funkce mezitextového navazování v novinách*. „Slovo a slovesnost“ 60, 1999, s. 19-36.

³⁸ JANOUŠEK, J. *Verbální komunikace a lidská psychika*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. s. 50.

³⁹ JAKOBSON, R. *Lingvistika a poetika*. In: *Poetická funkce*. 1. vyd. Praha: H&H, 1995. s. 79.

funkcí zapůsobit na adresáta, aby se cítil, myslel nebo reagoval tak jak chce on. Snaží se jej o něčem přesvědčit.

Není snadné v praxi určit, zda sdělení vyjadřuje emoce a postoje mluvčího, nebo jde o úmysl ovlivnit adresáta, jelikož mají k sobě emotivní a konativní funkce velmi blízko.⁴⁰

Příkladem konativní funkce může být reklama, která nás vybízí ke koupi nějakého produktu a snaží se ovlivnit naše myšlení tak, abychom si produkt zakoupili. Konativní funkcí je i nějaká žádost, kterou lze vyslovit přímo – *Jdi otevřít dveře* nebo nepřímo – *Někdo zvoní*. U druhého sdělení znovu záleží na kontextu, jelikož zjevný význam je spíše informativní, nicméně mluvčí tímto sdělením chtěl přikázat adresátovi, aby na zvonek zareagoval a dveře otevřel.

Poznávací funkce (eventuálně referenční funkce, či kognitivní; v Janouškovi se setkáme s pojmenováním reprezentativní a denotativní) má jednu z nejvýznamnějších rolí v praxi. Zaměřuje se na obsah a předmět sdělení, neboli na jeho význam a kontext.⁴¹ Jedním z jejích úkolů je získání nových vědomostí a poznatků nebo také upřesnění nějaké informace. Nicméně sdělení (slovo, věta, text či nějaký posunek) musí mít stejný význam pro mluvčího a adresáta. Například určitá gesta mohou mít v odlišných zemích i úplně opačný význam. Zatímco pro někoho může určité gesto vyjadřovat například *Dobrá práce*, pro cizince je to veliká urážka.⁴²

Je zjevné, že tyto výše uvedené tři funkce spolu úzce souvisí a prolínají se. Jak už bylo řečeno - většinou sdělení obsahuje všechny tři funkce, nicméně jedna nebo dvě z nich jsou v pozadí a dominantní je jen jedna.

Metajazyková funkce provází například jakékoliv učení jazyka a slouží k vysvětlování a ubezpečování. Jakobson tuto funkci popisuje takto: „Kdykoli si mluvčí anebo adresát potřebují ověřit, zda užívají téhož kódu, řeč se soustředí na kód a plní metajazykovou (tj. vysvětlivkovou) funkci.“⁴³

⁴⁰ ŠEBESTA, K. *Od jazyka ke komunikaci*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. s. 71-72

⁴¹ JANOUŠEK, J. *Verbální komunikace a lidská psychika*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. s. 50.

⁴² [online].[cit. 20. 3. 2016]. Dostupný na WWW <[https://en.wikipedia.org/wiki/OK_\(gesture\)](https://en.wikipedia.org/wiki/OK_(gesture))>

⁴³ JAKOBSON, R. *Lingvistika a poetika*. In: *Poetická funkce*. 1. vyd. Praha: H&H, 1995. s. 80.

Cílem funkce je zjistit, zda si komunikanti rozumí a mluví stejným jazykem nebo jestli správně pochopili vyslovené tvrzení. Jde také o situace, kdy se hovoří o znakovém systému, jinak řečeno přímo o řeči a o jazyce. Jako příklad můžeme uvést výroky jako: *Upřímně řečeno...* nebo *Přesněji řečeno...*⁴⁴

Poetická funkce (tuto funkci lze najít i pod pojmem estetická funkce a Janoušek ji popisuje jako funkci hrovou) se soustředí na samotné sdělení a jeho podobu; zaměřuje se na operaci s jazykem a v řeči klade důraz na obsah. Neboli o tuto funkci se jedná, je-li pozornost komunikantů soustředěná na estetický efekt sdělení. Není zde důležité, kdo je osloven, nebo kdo se vyjadřuje. Lze se setkat i s označením básnická funkce; Jakobson ale stejně jako Mukařovský podotýká, že by byla chyba omezovat tuto funkci pouze na poezii⁴⁵, protože poetická funkce hraje zásadní roli v umění obecně a můžeme na ni narazit i v běžné řeči pokaždé, když chceme sdělení něčím zpestřit (spadají zde například i různé slovní hříčky).

V praxi to jsou jazykové obraty typické pro umělecký styl jako třeba zvukomalebná slova nebo rýmy (například židle – vidle). Jakobson uvádí příklad poetické funkce v běžné konverzaci: „Jedna dívka obvykle říkála ‚darebák Darek‘. ‚Proč darebák?‘ Protože ho nemám ráda.‘ ‚A proč ne protiva, rošťák, lump nebo pacholek?‘ ‚Nevím proč, ale darebák mu sedí nejlíp.‘“⁴⁶

Fatická funkce je slouží k navázání, udržení a přerušení kontaktu mezi mluvčím a adresátem; jejich hlavní úlohou je zabránit nepříjemnému mlčení a zároveň i udržení pozornosti adresáta. Fatická sdělení nenesou obvykle žádnou (nebo jen nepatrnou) důležitou informaci. Tato funkce hraje také důležitou roli při mezilidském kontaktu. Fatickou funkci můžeme najít také pod označeními kontaktová, hovor pro hovor, případně komunikace pro komunikaci.

Řadí se zde jak pozdravy (*Dobrý den*), tak i výroky, které komunikanti říkají obvykle, když nevědí co říci – tedy chtějí udržet kontakt; nebo například u telefonního rozhovoru (*Haló, slyšíme se?*). Tato funkce zahrnuje i kontaktní výrazy jako *Poslyš*, *Podívej se* nebo *jo, žejo*. Fatickou funkci také můžeme zpozorovat ve významu

⁴⁴ HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a* 1. vyd. Praha: Trizonia, 1997. s. 45.

⁴⁵ JAKOBSON, R. *Lingvistika a poetika*. In: *Poetická funkce*. 1. vyd. Praha: H&H, 1995. s. 81.

⁴⁶ Ibidem s. 81.

anglického small talk⁴⁷ – což se dá přeložit jako malý (bezvýznamný) hovor; výraz se užívá k označení takzvaného hovoru o ničem. (*Dnes máme ale hezky, co?* – mluvčí tímto upozorňuje na zjevný stav věcí).

Tuto funkci lze podle Hoffmannové rozdělit na takzvanou salonní konverzaci (kdy hovoříme pro radost), situační konverzaci (někdy i vynucenou – například v čekárně u lékaře), flirtování, drby a klevety a na vyprávění příhod a vtipy (což bývá někdy také označováno jako *hospodský kec*).⁴⁸

Je to také první funkce, kterou se naučí děti – používají ji předtím, než jsou schopny vyslat nebo přijmout nějakou informativní komunikaci. Touto funkcí se budeme blíže zabývat v následující kapitole.

⁴⁷ HOFFMANNOVÁ, J. *Fatická funkce jazyka, konverzace a její žánry*. „Slovo a slovesnost“ 57, 1996, s. 191-205.

⁴⁸ ČMEJRKOVÁ, S., J. HOFFMANNOVÁ. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. 1.vyd. Praha: Academia, 2011. s. 87-88.

3 Fatická funkce jazyka

S fatickou funkcí se setkáváme v každodenní běžné konverzaci. Existují autoři (jako například Jakobson, kteří se domnívají, že fatická funkce slouží pouze k technickému hledisku komunikace, tedy navázání, udržení a ukončení kontaktu a k zjištění zda spojení funguje. Nicméně se zde řadí i takzvaný krásný hovor (Mathesius), tedy komunikace pro potěšení a zábavu nebo také kontaktní výrazy jako *vid', jo, žejo*.

3.1 Etymologie slova fatický

Abychom se mohli soustředit na fatickou funkci, musíme nejdříve vymezit, co to znamená *fatický*. Ve slovníku cizích slov je uveden jeho český význam - řečový, týkající se řeči, související s mluvou.⁴⁹

S termínem *fatický* se poprvé setkáváme u antropologa Bronislawa Malinowského, který termín *phatic communion* poprvé představil v roce 1923 ve své práci *The Problem of Meaning in Primitive Languages*.⁵⁰ Původ slova pochází z řeckého *phatos* (mluvený, hovorový) z infinitivu *phanai* (mluvit).⁵¹

3.2 Definice a přístupy k fatické funkci

3.2.1 Fatická funkce podle Malinowského

Výraz *phatic communion* Malinowski vymyslel, aby se mohl odkázat na komunikaci zaměřenou na vybudování pout s ostatními členy společnosti. Toto pojetí je důležité, protože přitahuje pozornost k mezilidskému užití jazyka (k jeho sociální funkci) a ne pouze k technické stránce jazyka.

V jeho dodatku *The Problem of Meaning in Primitive Languages*, který byl publikován v knize *The Meaning of Meaning* od C.K.Odgena a I.A.Richardse se zmiňuje o kontextu situace, který je velmi podstatný pro jeho teorii jazyka. Říká, že je nutné porozumět okolnostem, za kterých bylo sdělení vysloveno. Jako příklad uvádí situaci, kterou vypořezoval při svém studiu primitivních kmenů – muži jsou na lovu ryb a

⁴⁹[online].[cit. 31. 1. 2016]. Dostupný na WWW:<<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/faticky>>.

⁵⁰MALINOWSKI, B. *The Problem of Meaning in Primitive Languages*. s. 309-316. [online]. [cit 25. 3. 2016]. Dostupný z WWW:<<http://annabellelukin.edublogs.org/files/2013/07/Ogden-and-Richards-Supplement-1-12vqvdr.pdf>>

⁵¹[online].[cit. 31. 1. 2016]. Dostupný na WWW:<<http://dictionary.reference.com/browse/phatic>>.

verbálně i neverbálně si předávají signály, které jsou jim dobře známé z vlastní zkušenosti. Každý projev je podle něj svázán s kontextem situace, ať už to je vyjádření radosti, nějaký povel či poznámka k okolnímu prostředí.⁵²

Malinowski poté prezentuje jeho představu fatické funkce. Uvádí příklad, kdy spolu sedí skupina lidí, která si nezávazně povídá, zatímco odpočívá od práce nebo si povídají u práce o něčem, co nesouvisí s tím, co zrovna dělají. Malinowski říká, že v těchto situacích nezáleží na tom, co se momentálně děje. Nejde zde o nějaké sdělení ani o vyjádření myšlenky, je to pouze o volná, sociální komunikaci bez cíle. Jde o zdvořilostní fráze; význam slov je zde takřka nepodstatný. Jde například o okomentování počasí nebo zdraví, či prohlášení nějakého extrémně zjevného stavu věcí – tato sdělení nemají informační hodnotu.⁵³

Malinowski fatické spojení definuje přímo jako: „a type of speech in which ties of union are created by a mere exchange of words.“⁵⁴ To znamená, že je to typ komunikace, díky které jsou (sociální) pouta vytvářena pouhým mluvením. Fatická sdělení tedy naplňují sociální funkci. Při popisu této funkce se Malinowski opírá o lidskou touhu po kontaktu a schopnost si vychutnat lidskou společnost. Uvádí, že pro člověka není ticho ujišťujícím faktorem, ale naopak je to něco znepokojujícího a nebezpečného. Prolomení ticha je prvním krokem k překonání nepříjemného napětí a k vybudování sociálního pouta.

Fatická funkce tedy přispívá k vytvoření a udržování pocitu solidarity a pohody mezi komunikanty a slouží k tomu, abychom předešli tichu, vzali na vědomí přítomnost jiné osoby (například pozdravem) a k potěšení ze vzájemné společnosti, či k navázání přátelství. Podstatu jejího účelu Malinowski vystihuje větou: „...serves to establish bonds of personal union between people brought together by the mere need of companionship and does not serve any purpose of communicating ideas.“⁵⁵ Což v hrubém překladu znamená, že fatická funkce slouží k vybudování osobních pout mezi lidmi, kteří se setkali z pouhé potřeby po společnosti a neslouží k šíření myšlenek.

⁵² MALINOWSKI, B. The Problem of Meaning in Primitive Languages. s. 309-310. [online]. [cit. 25. 3. 2016]. Dostupný z WWW:<<http://annabellelukin.edublogs.org/files/2013/07/Ogden-and-Richards-Supplement-1-12vqvdr.pdf>>

⁵³ Ibidem. s. 313-314.

⁵⁴ Ibidem. s. 315.

⁵⁵ Ibidem. s. 316.

3.2.2 Fatická funkce podle Jakobsona

Při porovnání Jakobsonovy definice fatické funkce s pojetím Malinowského, je zjevné, že zatímco Malinowski zdůrazňoval budování pout, či vztahový cíl fatického spojení, pro Jakobsona bylo jeho převládajícím účelem technická stránka neboli navázání, udržení a přerušení kontaktu mezi komunikanty a k ubezpečení se, že spojení je v pořádku (například při telefonickém hovoru: *Slyšíš mě? Jsi tam?*). Značně se tím odchýlil od původního úmyslu Malinowského.

Jakobson uvádí, že je to zároveň první funkce, kterou se při nabývání jazyka děti naučí. Nejsou schopny ještě zanalyzovat informaci sdělení, již však umí vyslovit kupříkladu krátké uvítací fráze. Jakobson rovněž v souvislosti s fatickou funkcí zmiňuje mluvící ptáky, kteří tuto funkci jako jedinou s lidmi sdílejí.⁵⁶

3.2.3 Fatická funkce a další autoři

I další autoři se fatickou funkcí více či méně důkladně zabývali. Jsou to například Mathesius a Vybíral, kteří se přiklánějí spíše k Malinowskému – tedy původnímu významu, kdy jde o bezcílnou komunikaci se záměrem vybudování sociálních pout. Další autoři jako Janoušek a Čechová, kteří se soustředí, stejně jako Jakobson spíše na praktickou a nástrojovou stránku fatické funkce. Nicméně například u Hoffmannové či Hirschové lze spatřit i smíšené vlivy těchto dvou autorů.

Mathesius se zabýval termínem *hovor pro hovor* či *krásný hovor*. Říká, že: „Zvláštním druhem hovoru je hovor, který je veden jen pro radost z hovoru a nesměřuje k žádnému praktickému cíli nebo alespoň k němu nesměřuje přímo a přede vším ostatním.“⁵⁷ Mathesius poté ještě dodává, že není nic trapnějšího, než náhlé ticho při hovoru, protože takovéto nevíтанé odmlčení uvádí komunikanty do rozpaků. Tvrdí, že lidská touha po kontaktu je přirozená a krásný hovor je pro uspokojení této touhy ideální.⁵⁸ V podstatě se tím přibližuje pojetí fatické funkce Malinowského, kdy jde o bezcílnou komunikaci pro potěšení, jejímž záměrem je jen společenský kontakt a také potřeba vyhnout se nepříjemnému tichu.

⁵⁶ JAKOBSON, R. *Lingvistika a poetika*. In: *Poetická funkce*. 1. vyd. Praha: H&H, 1995. s. 81.

⁵⁷ MATHESIUS, V. *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1982. s. 393.

⁵⁸ Ibidem. s. 395.

Vybíral fatickou funkci popisuje takto: „Kontaktovat se – užít si blízkosti, zastavení s někým, prožít si sebezpotvrzení, pocit, že pro někoho má cenu se mnou mluvit (fatická nebo kontaktní funkce).“⁵⁹

Janoušek tvrdí, že: „Fatická funkce se projevuje tehdy, když jazyk neslouží již ke komunikaci zprávy, ale v zásadě k udržování kontaktu mezi dvěma účastníky rozmluvy (například konverzace zamilovaných nebo výměna zdvořilostních formulí).“⁶⁰

Čechová se v publikaci *Čeština a řeč* zmiňuje o kontaktních prostředcích, které slouží k vzbuzení a udržení zájmu adresáta, stejně jako k ukončení kontaktu mezi komunikanty, což se shoduje s fatickou funkcí, jak ji popisuje Jakobson. Nicméně Čechová ještě dodává, že tyto kontaktní prostředky plní také funkci konektorů v textu. Mezi kontaktními prostředky řadí oslovení a pozdravy (*Vážení přítomní*), upozorňující obraty (*Všimněte si nyní, že...*) a kontaktní výrazy (*vid', že, ano*).⁶¹

Hoffmannová definuje fatická sdělení: „Jde o pasáže z informačního hlediska značně redundantní, jako jsou výměny pozdravů a různých zdvořilostních formulí, konverzace o zdraví nebo o počasí...“⁶² Díky lidské potřebě kontaktu vznikají, jak uvádí Hoffmannová, některé dopisy a pohledy, ve kterých vyjadřujeme blahopřání, poděkování a posíláme pozdravy. Mezi fatickou komunikaci řadí i klepy a drby, jenž srovnává s anglickým výrazem *small talk* a které považoval Malinowski za podstatu této komunikace. Že se jedná o klevety, naznačují výrazy, které se užívají na začátku sdělení; jsou to otázky jako například *Víte už o...?* nebo *Už jste slyšeli...?* Hoffmannová nicméně upozorňuje na to, že řazení drbů mezi fatickou komunikaci může být rozporuplné, jelikož se i z klevet můžeme dozvědět nové a zajímavé informace.⁶³

Hirschová se také zabývá fatickou funkcí, která podle ní má hlavně zdvořilostní funkci. Přisuzuje ji primárně socializační roli, čímž se shoduje s pojetím Malinowského. Tvrdí, že fatické je nejen navazování a ukončení kontaktu, které bývá často stereotypní, ale také ujišťování partnera o tom, že je mu věnována pozornost (hlavně při zprostředkované komunikaci). Říká, že: „Rysy fatickosti se objevují zejména v situacích,

⁵⁹ VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, s.r.o. 2009. s. 32.

⁶⁰ JANOUŠEK, J. *Verbální komunikace a lidská psychika*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. s. 50.

⁶¹ ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. 1.vyd. Praha: ISV nakl., 1996. s. 353-354.

⁶² HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a* 1. vyd. Praha: Trizonia, 1997. s 45.

⁶³ HOFFMANNOVÁ, J. *Fatická funkce jazyka, konverzace a její žánry*, „Slovo a slovesnost“ 57, 1996, s. 191-205.

kdy je důležité dát komunikačnímu partnerovi najevo především to, že nebyl přehlédnut a že kontakt s ním pokládáme za důležitý.⁶⁴ Dále také uvádí pojem rozšířená fatická komunikace, pod níž spadají lichotky, komplimenty a minimální konverzace například o počasí, ročním období nebo zdraví. Tento typ komunikace má podle Hirschové napomoci navázání kontaktu i mezi mluvčími, kteří se vůbec neznají (případně pouze zběžně), jelikož nabízí univerzální témata, která jsou všeobecně známá a pozitivní - jejím hlavním cílem je udržet (či vytvořit) kladné vztahy. Kvůli své bezobsažnosti se ale fatická komunikace omezuje pouze na několik sdělení.⁶⁵

3.3 Podmínky uskutečnění fatické komunikace

S fatickou funkcí tak, jak ji definuje Jakobson, se samozřejmě setkáme při každém hovoru, jelikož například pouhý pozdrav je realizací této funkce. Je ale mnoho faktorů, které ovlivňují podmínky uskutečnění a průběhu fatické komunikace. Jsou to rozličné situace, jako například prostředí, téma anebo vztah účastníků konverzace.

V publikaci *Kapitoly o dialogu* najdeme tři typy situace, ve kterých k fatické komunikaci dochází. První druh situace jsou problémově zaměřené hovory, kde se často vyskytují kontaktní části. Je to například při pracovních situacích, například na začátku důležité rady či jiné organizované schůze, kdy se účastníci zdraví, pronášejí zdvořilostní obraty, komplimenty a snaží se překonat napětí. Podobné situace nastávají kupříkladu i v závěru úředních a pracovních jednání nebo při přestávkách (třeba na kávu nebo občerstvení), které bývají vyplněny nezávaznou komunikací.⁶⁶

Další typ situace jsou dlouhé hovory pro potěšení tedy společenská konverzace. Jsou to příležitosti, kdy se lidé setkávají pouze (nebo hlavně) za účelem nezávazného hovoru pro potěšení, který směřuje k udržení a posílení vztahů. Mohou to být plánované akce – oficiální situace jako vernisáže, rauty, přehlídky, nebo neoficiální situace jako jsou přátelské schůzky a návštěvy.

Patří zde také konverzace, která doprovází nějakou činnost – například hovor při společenských hrách, v sauně či při nějaké relaxační sportovní činnosti. Za účelem

⁶⁴ HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2013. s. 296.

⁶⁵ *Ibidem*. s. 296-297.

⁶⁶ HOFFMANNOVÁ, J., O. MÜLLEROVÁ. *Kapitoly o dialogu*. 1. vyd. Praha: Pansofia, 1994. s. 38.

nezávazné konverzace se lidé také setkávají u kávy nebo v restauraci. V publikaci Kapitoly o dialogu pro tento typ konverzace označení doprovodná komunikace.⁶⁷

Třetím typem situace jsou náhodná setkání, kdy jsou lidé nějakým způsobem donuceni strávit spolu nějaký čas a hovoří spolu, aby se vyhnuli nepříjemnému tichu. Jako příklad můžeme uvést čekání ve frontě, v čekárně u lékaře, nebo náhodné setkání v tramvaji či ve výtahu.⁶⁸

Co se komunikantů týče, jejich vztahy mohou být formální a oficiální – jako například pracovní vztahy – to mohou být lidé, kteří se znají jen zběžně, nebo i vůbec. V pracovním prostředí (nejen) také záleží na postavení, jestli mluvíme s podřízeným, či nadřízeným pracovníkem. Co se neoficiálních vztahů týče, s fatickou konverzací – kterou se snažíme vyplnit nepříjemné ticho – se více setkáme u lidí, kteří se znají pouze povrchně, například sousedé, nebo bývalí spolužáci; jsou to tedy lidé, se kterými neudržíme blízký vztah, či pravidelný kontakt. Naopak fatickým hovorem pro potěšení spíše konverzujeme s přáteli a lidmi, které známe důvěrněji.

Při takové konverzaci se v zásadě neprobírá nic důležitého, nebo příliš osobního; téma konverzace nesmí být choulostivé nebo někomu nepříjemné.⁶⁹ Nejběžnější témata se odvíjí od toho, nakolik se dotyční znají (a také záleží na věku, vzdělání či sociální skupině) – mluví se například o zdraví, práci (případně škole), o cenách v obchodě a o počasí. Podle Mathesia je ale zásadní, aby měli z hovoru všichni radost. Říká, že: „Na čem záleží, je duch, ve kterém se hovor vede, a takt, s kterým se vede.“⁷⁰

3.4 Kontaktové prostředky

V následující části jsou přiblíženy jednotlivé kontaktové prostředky, tedy výrazy pro navázání, udržení a přerušování kontaktu a také pro kontrolu spojení.

3.4.1 Navázání kontaktu

Zahájení konverzace probíhá povětšinou při setkání lidí a běžně se uskutečňuje pozdravem či oslovením. Vznik (i průběh) kontaktu určují četné faktory – jak biologické a sociální (například věk, postavení, příbuzenské vztahy), tak i přímo komunikační

⁶⁷ Ibidem. s. 57.

⁶⁸ Ibidem. s. 39.

⁶⁹ MATHESIUŠ, V. *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1982. s. 395-396.

⁷⁰ Ibidem. s. 395.

situace, v níž se nacházíme. Volba pozdravu je ovlivněna například i denní dobou. Pozdravy tedy užíváme s ohledem na to, v jaké situaci se nacházíme a s kým hovoříme.

Pozdravy v oficiálních situacích se liší od těch v neoficiálních – rozlišují se hlavně vykáním a tykáním, což se týká oblasti vztahu komunikantů, kteří jsou ovlivňováni mnoha faktory. Mezi oficiální patří pozdravy jako například *dobrý den*, který je svým způsobem univerzální a lze použít i v případech neoficiálních, ať už v této podobě, nebo ve zkrácené formě. Neoficiální jsou výrazy, které se užívají mezi přáteli a lidmi, kteří se znají delší dobu - čili *ahoj*, *nazdar*, *čau* atd. Tyto neoficiální výrazy nelze použít v oficiálních situacích, aniž bychom tím byli nezdvořilí. Zatímco však výraz *dobrý den* kontakt pouze iniciuje, výrazy *ahoj*, *nazdar* a *čau* mohou kontakt i ukončit.

I oslovení slouží k navázání kontaktu. Významnou roli ve zvolení vhodného oslovení hraje fakt, zdali se chystáme oslovit jednoho adresáta či skupinu lidí, jestli je adresát známý nebo neznámý a také jestli mluvíme s podřízeným, nadřízeným nebo sobě rovnou osobou. Často se může stát, že nám není jasné, jak dotyčnou osobu oslovit, protože nám není známá takzvaná hierarchická pozice a váháme ze strachu, že se budeme chovat příliš neformálně.⁷¹ Znovu je na místě připomenout, že oslovení závisí na sociálním postavení a situaci.

Při masové komunikaci – například při proslovu – může jít o obecné oslovení *Vážené dámy*, *vážení pánové*, když se obracíme k větší skupině lidí. Při osobním kontaktu, tváří v tvář, můžeme oslovení po pozdravu vynechat, ale například na akademické půdě je na místě oslovovat tituly. Mezi oslovení se řadí i upozorňovací a kontaktní výrazy jako *haló*, *hej*, *hola*, *člověče*, které se užívají spíše v neoficiálních situacích. Mládež často tyto obraty doplňuje o výraz *vole*, což sice původně byla nadávka, v nynější době však již pozbylo potupný význam a užívá se jako oslovení a případně má pouhou výplňkovou úlohu. V rodinném kruhu, kupříkladu mezi manželi, je běžné se oslovovat specifickými přezdívkami jako například *miláčku*, *broučku* a (nejen) děti často bývají oslovovány zdrobnělinami svého jména.⁷²

⁷¹ HOFFMANNOVÁ, J., O. MÜLLEROVÁ. *Kapitoly o dialogu*. 1. vyd. Praha: Pansofia, 1994. s. 81.

⁷² HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2013. s. 113.

Při psané komunikaci, například e-mailem, se běžně užívá oslovení *Vážený pane*, *Vážená paní* + příjmení, případně postavení (*Vážená paní ředitelko*). V dnešní době se stále častěji setkáme s pouhým *Dobrý den*, stejně jako u řečové komunikace.

Při zprostředkované komunikaci, například při telefonním hovoru se většinou začíná ohlášením jednoduchého *Prosím?*, *Ano?* nebo také vyslovením svého příjmení.⁷³ Méně vhodným ohlášením se je *Haló?*, které může být považováno za nezdvořilé.

Zvláštní pozdravení používají náboženské skupiny, které užívají například *Pozdrav Pán Bůh*.

Samotný pozdrav ještě nezavazuje osoby ke konverzaci, může jít pouze o vzetí na vědomí, že tam je druhá osoba. Neodpovědět na pozdrav je ale považováno za hrubé a nezdvořilé.

Mimo pozdrav mohou být hovory zahajovány (i ukončovány) mnohmluvně, postupně. Na pozdrav můžeme poté navázat takzvanými zahřívacími výrazy typu *Jak se máš?* *Co děláš?* anebo dát možnost druhému účastníkovi konverzace hovor hned ukončit výrazy *Máš čas?* *Neruším?*⁷⁴

3.4.2 Kontrola spojení

Kontrola spojení se týká komunikace pomocí techniky, tedy zprostředkované komunikace. Při používání techniky dochází často k poruchám, tudíž je nutné se ujistit, že nás osoba, se kterou komunikujeme, dobře a zřetelně slyší, jestli nás vnímá nebo jestli nedošlo k úplnému přerušení spojení. Jsou to například výrazy pro zjištění přítomnosti partnera, jako například *Slyšíš mě?* *Haló, jsi tam?*

V dnešní době jde hlavně o telefonní komunikaci nebo také o elektronickou komunikaci. Mezi elektronickou komunikaci se řadí jak textové zprávy, tak e-maily, které jsou užívány nejčastěji. Slouží jak k důvěrné komunikaci – ke kontaktu s přáteli, tak k oficiální komunikaci – například pracovní. Existují také počítačové programy pro hovor, jako jsou například Skype (který může sloužit zároveň i pro psanou komunikaci nebo video hovor).

⁷³ Ibidem. s. 57.

⁷⁴ ČMEJRKOVÁ, S., J. HOFFMANNOVÁ. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. 1.vyd. Praha: Academia, 2011. s. 148.

Zvláštní případem kontroly spojení je psaná elektronická komunikace, kdy jsou účastníci online (tedy přítomni ve stejnou dobu) – takzvané chaty – kdy je také možné se ujistit, že je druhá osoba přítomna a internetové spojení se nepřerušilo. Běžně se užívá jednoduché *Jsi tam?*

Příkladem kontroly spojení může být i kontrola, zdali je mikrofon funkční (*jedna, dvě, tři...zkouška*) anebo při komunikaci vysílačkou (používají ji vesměs policie, vojáci, záchranná služba nebo i řidiči kamiónu).

3.4.3 Udržení kontaktu

Zatímco pozdravy a oslovení pro navázání a přerušení kontaktu jsou pevně dané, k udržení kontaktu můžeme použít mnoho různých frází. Pro udržení kontaktu je běžná například nějaká řečnická otázka, na kterou nepotřebujeme znát odpověď, protože je jasná (čili jak říká Malinowski, okomentování nějakého zjevného stavu věci). Patří zde různá témata například zmínky o zdraví či počasí – *To máme ale dneska hezky, Už dlouho nepršelo, co?* nebo otázky typu *Jak se daří? Jak se máš? Co nového?* na které se odpovídá kladně – *Dobře, děkuji* nebo záporně – *Nestojí to za nic*.

Mezi fatickou komunikací patří i lichotky a komplimenty, které můžeme vyslovit například při nějakém setkání či návštěvě – *Dnes Vám to moc sluší, Máš pěkný svetr* a tak podobně.⁷⁵

Pro udržení, či získání partnerovy pozornosti lze užít výrazy, jako jsou *hele, podívej, počkej, poslouvej*, které se užívají na začátku věty. Například výraz *Slyšíš, co ti říkám?* slouží k zjištění pozornosti adresáta. Když chceme vyjádřit souhlas, či nesouhlas, nebo přinejmenším dát najevo, že jsme dotyčného slyšeli, užíváme kontaktní signály. Ty mohou být kladné například výrazy: *hmm, aha, no, jo, no jo, jasně*; nebo vyjadřují nesouhlas: *no ale, dobře ale, no jo jenže, no počkej*. Tyto signály mohou sloužit i k ujištění se, že s námi partner souhlasí, případně ke zjištění jeho názoru: *že? žejo? fakt jo? víš? vid?*⁷⁶

⁷⁵ HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2013. s. 296.

⁷⁶ ČMEJRKOVÁ, S., J. HOFFMANNOVÁ. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. 1. vyd. Praha: Academia, 2011. s. 153.

3.4.4 Přerušení kontaktu

Díky odpovídajícím výrazům adresát pozná, že chce mluvčí ukončit hovor. Jsou to výrazy sloužící k přerušení kontaktu. V případě konverzace tváří v tvář mohou být fráze na přerušení kontaktu doprovázeny neverbálním chováním například potřesením ruky nebo zamáváním (při navázání kontaktu je podání ruky používáno spíše při představování se). Stejně jako fráze pro navázání kontaktu, je ovlivňují různé faktory a liší se v oficiálních a neoficiálních situacích.

Jako příklad oficiálního rozloučení můžeme uvést jednoduché *Na shledanou*. Při neoficiální konverzaci, například s přáteli se loučíme například výrazem *ahoj, měj se*.

Při písemné komunikaci se na ukončení dopisu či e-mailu užívá *S pozdravem* nebo *S přáním hezkého dne*.

U náboženské skupiny to je opět výraz, se kterým se v běžné komunikaci téměř nesetkáme – *S Pánem Bohem*. Od tohoto pozdravu se také vyvinul výraz *Sbohem*, který je využíván i mimo náboženskou komunitu a znamená spíše rozloučení, bez možnosti opakovaného kontaktu.

Konverzaci lze ukončit i bez rozloučení – například v případě nějakého konfliktu, či vlivem nějaké okolnosti, kdy situace již nedovoluje v hovoru pokračovat – může jít kupříkladu o zazvonění telefonu, příchod další osoby nebo při zprostředkované komunikaci o poruchu spojení.⁷⁷

⁷⁷ Ibidem. s. 148.

4 Fatické výrazy v českém a polském jazyce

V této části následuje stručný přehled kontaktních prostředků, které byly blíže popsány v předchozí kapitole. Fatické výrazy jsou rozděleny na čtyři části – výrazy užívané při navázání kontaktu, při kontrole spojení, výrazy pro udržení kontaktu a pro jeho přerušení. Tyto výrazy jsou čerpány z použité literatury a jsou jim přiřazeny odpovídající polské ekvivalenty.

Výrazy jsou rozděleny podle situace, kdy jsou nejčastěji užívány a typu kontaktu. Na levé straně je vždy výraz v českém jazyce a na pravé straně je odpovídající výraz v polském jazyce.

4.1 Výrazy pro navázání kontaktu

Oficiální pozdravy užívané při přímé verbální komunikaci:

Dobry den – Dzień dobry

Dobré ráno – Dzień dobry

Dobré odpoledne – Dzień dobry

Dobry večer – Dobry wieczór

V polském jazyce se nerozlišují pozdrav ráno a odpoledne jako v jazyce českém. Můžeme se setkat i se zkrácenou a nespisovnou formou oficiálního pozdravu:

Dobrej/Brýden – Dobry /Bry

Neoficiální pozdravy užívané při přímé verbální komunikaci:

Ahoj – Cześć

Čau – Hej

Nazdar – Witaj

Zdar, Zdarec – Siema, Siemanko

Zdravím – Czołem

Ahojky – Czołgiem

Při neoficiálních pozdravech jsou běžné i nespisovné výrazy a zdvořilosti. Například polské *siema*, které se užívá jako pozdrav je zkrácený výraz *Jak se máš*. Výraz *czołgiem* může být stejně jako české *ahoj* užíváno jako pozdrav k navázání i ukončení kontaktu.

Výrazy užívané při zprostředkované verbální komunikaci:

Prosím? – Proszę?

Ano? – Tak?

Slyším – Słyszę

Haló? – Halo?

Běžné je se ohlašovat také pouze příjmením, nebo spojením příjmení a výše uvedených výrazů.

Oslovení skupiny lidí užívané při verbální komunikaci:

Vážené dámy a pánové - Panie i panowie

Vážení přítomní – Panie i panowie

V tomto případě jde o masovou komunikaci – adresování většího počtu lidí.

Oficiální oslovení užívané při psané komunikaci:

Vážený pan – Szanowny Pan

Vážená paní – Szanowna Pani

Drahý pane – Szanowny Panie

Dobrý den – Dzień dobry

Univerzální oslovení *Dobrý den* je užíváno stále častěji, někdy i z důvodu, že si nejsme jisti, jak dotyčnou osobu oslovit, kupříkladu jakým titulem. U neoficiálního oslovení lze užít stejné výrazy jako u mluvené komunikace například *ahoj, zdravím – cześć, czołem*

Neoficiální oslovení užívané při verbální komunikaci:

haló - halo

hej - hej

hola - hola

kámo, kamaráde – kolego

miláčku – kochanie

zlato – skarbie

Jedná se zde o obecné oslovení i o výrazy určené pouze pro určitou skupinu (například *kámo* je vymezeno jen blízkým přátelům a *miláčku* je užíváno jen v rámci rodiny). Oslovit lze samozřejmě i pouze jménem, případně zdrobnělinou či přezdívkou.

Oficiální náboženské pozdravy:

Pozdrav Pán Bůh – Szczęść Boże

Pán s tebou – Pan z tobą

Tyto výrazy sloužily v dřívější době jako pozdrav i mimo náboženskou skupinu, postupně se ale přestaly v běžné komunikaci užívat.

4.2 Výrazy pro kontrolu spojení

Výrazy užívané k zjištění přítomnosti partnera:

Slyšíš mě? – Słyszys mnie?

Haló, jsi tam? – Halo, jesteś tam?

Jsi tam? – Jesteś tam?

U zprostředkované komunikace se může nastat i situace, kdy *Haló, slyšíš mě?* vyslovíme/uslyšíme místo pozdravu.

Výrazy užívané k zjištění funkčnosti techniky:

jedna, dvě, tři...zkouška – raz, dwa, trzy... próba mikrofonu

Tímto způsobem je možné kontrolovat, zdali funguje mikrofon – například před začátkem přednášky.

4.3 Výrazy pro udržení kontaktu

Oficiální výrazy užívané pro získání/udržení pozornosti skupiny lidí:

Obrátme nyní svou pozornost... – Proszę zwrócić uwagę...

Všimněte si nyní, že... – Proszę zauważyć...

Neoficiální výrazy užívané pro získání/udržení pozornosti partnera:

hele – słuchaj
podívej – spójrz, popatrz
počkej – zaczekaj
poslyš, poslouchej – posłuchaj
říkám ti, povídám – mówię (Ci)
Slyšíš, co ti říkám? – Czy słyszysz, co (Ci) mówię?

Tyto výrazy se běžně užívají na začátku věty. Poslední sdělení se užívá výhradně k zjištění, zdali nám partner věnuje pozornost a poslouchá nás.

Oficiální výrazy užívané pro vyjádření souhlasu:

Není-liž pravda? – Prawda?
To máte pravdu – Ma Pan rację

Neoficiální výrazy užívané pro vyjádření souhlasu:

hmm – uhm
aha – aha
jo, ano – tak
no – no
jojo – tak tak
jasně, jistě - oczywiście
no právě - no właśnie
já vím - wiem
přesně tak – masz rację

Těmito výrazy - jak oficiálními, tak i neoficiálními - lze vyjádřit nejen souhlas ale i skutečnost, že mluvčího adresát vnímá a že mu věnuje pozornost.

Výrazy užívané pro zjištění názoru partnera:

Že? – Tak?

Žejo? Že ano? – Prawda?

Vid'? – Prawda?

Co? – Co?

Viš? Chápeš? – Wiesz?

Rozumíš? – Rozumiesz?

Výše uvedené výrazy se běžně řadí na konci věty.

Viš, že...? – Czy wiesz, że...?

Už si slyšel, že...? – Czy słyszałeś już o...?

Tyto výrazy na začátku sdělení signalizují, že se může jednat o drby a klepy.

Výrazy užívané při rozšířené fatické komunikaci:

Jak se máš? – Jak sie masz?

Jak se vede? – Jak (Ci) leci?

Jak žijete? – Co slychać?

Moc pěkné šaty! – Masz ładną sukienkę!

Vám to ale dnes sluší! – Ale Pani dzis ładnie wygląda!

Poslední dvě věty spadají do kategorie komplimentů a lichotek.

4.4 Výrazy pro přerušování kontaktu

Oficiální pozdravy užívané při přímé verbální komunikaci:

Na shledanou – Do widzenia

Na viděnou – Do zobaczenia

Sbohem – Żegnaj

Dobrou noc - Dobranoc

Šťastnou cestu – Szczęśliwej podróży

Příjemný večer – Życze miłego wieczoru

Stejně jako u pozdravu k navázání kontaktu zde existují zkrácené a nespisovné obdoby, kupříkladu české *Nashle*, nebo polské *Dowi/ Do zobaczyska*. Rozloučit se a ukončit komunikaci lze i nějakým přáním, například šťastné cesty nebo příjemného večera/dne.

Neoficiální pozdravy užívané při přímé verbální komunikaci:

Měj se – Na razie

Tak zítra – Do jutra

Ahoj, Čau – Cześć

Čus – Nara

Papa – pa

Rozloučit se lze i výrazem: *pusu, pusinku – buzi, buziaczki*

Výrazy užívané při zprostředkované verbální komunikaci:

Na slyšenou – Do usłyszenia

Výše uvedený výraz - přestože je při zprostředkované komunikaci výstižnější, protože na sebe komunikanti nevidí - je paradoxně méně užívaný než *Na shledanou*.

Oficiální výrazy užívané při rozloučení se skupinou lidí:

Děkuji za pozornost – Dziękuję za uwagę

Tento výraz je možné použít například při ukončení nějaké prezentace.

Oficiální výrazy užívané při psané komunikaci

S pozdravem – Z pozdrowieniem, Z poważaniem

S přáním hezkého dne – Życzę (Panu) milego dnia

Srdečně zdraví – Serdeczne pozdrowienia

I zde je nutné rozlišovat, na koho se obrácíme. Pokud píšeme například pracovní e-mail, je nevhodné ho ukončovat výrazem *Srdečně zdraví*. V neoficiálních případech se lze

rozloučit jak pozdravem užívaným při mluvené komunikaci tak i například výrazem *Drž se!* – polsky *Trzymka, Trzymaj się!*

Oficiální náboženské výrazy:

S Pánem Bohem – Z Panem Bogiem

Jak už bylo uvedeno, tento výraz již v dnešní komunikaci nemá místo, avšak *Sbohem*, které z něj vzniklo je užíváno hlavně mimo náboženské skupiny.

5 Závěr

Práce si kladla za cíl objasnit pojmy fatická funkce a kontaktní prostředky, které jsou každodenní součástí mezilidských vztahů. Práce je rozdělena na dvě části.

V první části je definována komunikace a jsou zde blíže specifikovány pojmy s ní související - například *verbální* a *neverbální* komunikace a *zprostředkovaná* a *bezprostřední* komunikace. Následně jsou popisovány komunikační modely – Bühlerův model, zvaný také organon a Jakobsonův model, který popisuje šest základních činitelů komunikace. Tyto modely vysvětlují proces komunikace a tvoří teoretický obraz, na jehož základě jsou objasňovány funkce jazyka. Dále jsou funkce jazyka rozebírány z různých hledisek; jejich počet a definice se liší v závislosti na autorovi. Zmiňuji zde znovu Bühlera, který na základě organonu popsal tři funkce – emotivní, konativní a poznávací. Mukařovský následně tyto funkce rozšířil o estetickou funkci a Mathesius rozlišoval pouze dvě funkce; oba autoři rovněž rozeznávali fatickou funkci, nicméně ji nazvali jako *hovor pro hovor*, či *krásný hovor*. Následuje nastínění Jakobsonových šesti funkcí, které jsou pro tuto práci stěžejní, neboť mezi ně spadá funkce fatická. Této funkci je následně věnovaná celá kapitola. V této práci jsem se zaměřila na fatickou funkci a kontaktní prostředky tak, jak k nim přistupoval především právě Jakobson.

Tato práce byla založena na studiu přístupů k problematice funkce jazyka a následně odlišných pohledů na fatickou funkci. Součástí práce bylo zohlednění jak lingvistického přístupu, tak i sociální role, kterou fatická funkce hraje v lidské komunikaci díky lidské potřebě kontaktu. Rozdílné teorie a názory autorů na tuto problematiku poskytly možnost přístupu k fatické funkci z různých hledisek, porovnání jejího definování a objasnění rozdílů mezi nimi.

Nejprve je objasněn původ fatické funkce – ten lze vysledovat až k Malinowskému, který tento výraz vymyslel. Je zde vysvětleno jeho pojetí, které zdůrazňuje mezilidské vztahy. Poté následuje Jakobsonův přístup k této funkci, který se od původní myšlenky značně odchýlil, jelikož dává důraz na technickou stránku kontaktu. Dále zmiňuji další autory, kteří se fatickou funkcí zabývali; jsou to Mathesius, Vybíral, Janoušek, Čechová, Hoffmannová a Hirschová. Každý z nich fatickou funkci nějakým způsobem definovali, přičemž se inspirovali jak sociální rolí, tak lingvistickou stránkou fatické funkce.

Poté jsou ještě objasněny podmínky, které jsou nutné k uskutečnění fatické komunikace – jsou to faktory jako *situace*, *prostředí*, *téma* či *vztah* komunikantů. Následně jsou zde rozebírány jazykové prostředky užívané k navazování, udržování a přerušování kontaktu; zároveň jsou také specifikovány výrazy, které se používají pro kontrolu spojení.

Tato teoretická část tak poskytla základ pro část druhou, kde jsou výrazy fatické funkce a kontaktní prostředky přehledně rozříděné podle možných situací. Hlavním cílem této bakalářské práce bylo rozeznání a excerpování fatických výrazů z literatury použité v teoretické části a přiřazení k nim odpovídající polské výrazy.

Díky podrobnému zkoumání fatické funkce jsme zjistili, že se s touto funkcí se setkáváme denně, ve formálních i neformálních situacích. Vztah mezi účastníky hovoru může být důvěrný, ale stejně tak se účastníci mohou znát pouze zběžně anebo vůbec. Shledali jsme také, že mnohdy není důležité, co řekneme, ale díky fatické funkci můžeme prolomit ticho anebo vytvořit příležitost k hovoru. Když nastane nějaká nepříjemná situace, je zde možnost „polomit ledy“ několika málo fatickými obraty - napětí postupně vymizí a účastníci mohou pokračovat v hovoru. Fatická funkce je tedy neoddělitelnou složkou každodenního mezilidského styku a značně nám usnadňuje proces komunikace.

Resume

Celem pracy jest wyjaśnić koncept funkcji fatycznej i środków kontaktowych, które są codziennym elementem stosunków interpersonalnych. Praca jest podzielona na dwie części.

W pierwszej części jest zdefiniowana komunikacja i są tu sprecyzowane pojęcia, które są z nią związane – na przykład komunikacja werbalna i niewerbalna czy pośrednia i bezpośrednia. Następnie są opisane modele komunikacyjne - model Bühlera, zwany również Organon i model Jakobsona, który zawiera opis sześciu podstawowych czynników komunikacji. Te modele wyjaśniają proces komunikowania i tworzą obraz teoretyczny, na podstawie którego są oświetlane funkcje języka. Następnie są funkcje języka analizowane z różnych aspektów; ich ilość i definicje różnią się od autora. Omówiam tu ponownie Bühlera, który na podstawie modelu komunikacyjnego opisał trzy funkcje języka – emotywną, konatywną i poznawczą. Mukařovski następnie rozszerzył te funkcje o funkcję estetyczną i Mathesius odróżniał tylko dwie funkcje; obaj twórcy również odróżniali funkcję fatyczną, jednak ją nazywali rozmowa dla rozmowy albo piękna rozmowa. Następnie określam sześć funkcji Jakobsona, które są dla tej pracy fundamentalne, ponieważ między nie spada funkcja fatyczna. Tej oto funkcji jest następnie poświęcony cały rozdział. W tej pracy skierowałam się na funkcję fatyczną i środki kontaktowe z punktu widzenia przede wszystkim Jakobsona.

Praca ta jest oparta na badaniu podejścia do problematyki funkcji językowych i konsekwencji różnych poglądów na temat funkcji fatycznej. Praca bierze pod uwagę jak podejście językoznawcze, tak i rolę społeczną, którą funkcja fatyczna pełni w komunikacji interpersonalnej, dzięki ludzkiej potrzebie kontaktu. Odrębne teorie i opinie autorów na ten temat zapewniły możliwość podejścia do funkcji fatycznej z różnych perspektyw i umożliwiły porównać jej definicje i wyjaśnić różnice między nimi.

Początkowo jest wyjaśnione pochodzenie funkcji fatycznej, które można przypisać Malinowskiemu – on właśnie wymyślił ten termin. Jest tutaj wyjaśniona jego koncepcja, która podkreśla stosunki interpersonalne. Następnie mówi się o podejściu Jakobsona do tej funkcji, który odbiega znacząco od początkowego konceptu, ponieważ podkreśla techniczną stronę kontaktu. Następnie wspominam także innych autorów,

którzy się funkcją fatyczną zajmowali; są to Mathesius, Vybíral, Janoušek, Čechová, Hoffmannová a Hirschová. Każdy z nich funkcję fatyczną definiował pewnym sposobem, wzorując się według roli społecznych i według podejścia językoznawczego do funkcji fatycznej.

Następnie są jeszcze wyjaśnione warunki, które są potrzebne do wykonania komunikacji fatycznej – są to faktory jak na przykład sytuacja, środowisko, temat czy relacja nadawcy i odbiorcy. Dalej są tu analizowane środki kontaktowe używane do nawiązania, podtrzymywania i ukończenia kontaktu; również są tu specyfikowane wyrażenia, które są wykorzystywane do kontroli kontaktu.

Ta oto teoretyczna część więc dostarczyła fundament do części drugiej, gdzie są wyrażenia funkcji fatycznej i środków kontaktowych klasyfikowane według ewentualnych sytuacji. Głównym celem pracy licencjackiej jest rozróżnienie i wyciąg wyrażen fatycznych w języku czeskim z literatury użytej w części teoretycznej i przypisać do nich odpowiednie wyrażenia w języku polskim.

Dzięki analizie szczegółowej funkcji fatycznej stwierdziliśmy, że się spotykamy z tą funkcją codziennie, w sytuacjach formalnych i nieformalnych. Relacja pomiędzy uczestnikami rozmowy może być poufna, jednakowo się uczestnicy mogą znać tylko trochę lub w ogóle nie. Stwierdziliśmy również, że czasami nie jest ważne co mówimy, ale dzięki funkcji fatycznej możemy przerwać milczenie i stworzyć okazję do rozmowy. Jeżeli zaistnieje jakaś nieprzyjemna sytuacja, jest tu możliwość „przełamać lody“ kilka wyrażeniami fatycznymi – napięcie stopniowo zaniknie i uczestnicy mogą kontynuować w rozmowie. Funkcja fatyczna jest więc nieodłącznym elementem codziennego stosunku interpersonalnego i znacznie nam ułatwia proces komunikacyjny.

Bibliografie

Monografie

- BÜHLER, K. *Teoria jazyka*. Krakov: Universitas, 2004. s. 25-26.
- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. 1.vyd. Praha: ISV nakl., 1996.
- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011.
- ČMEJRKOVÁ, S., J. HOFFMANNOVÁ. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. 1.vyd. Praha: Academia, 2011.
- HIRSCHOVÁ, M. *Pragmatika v češtině*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2013.
- HOFFMANNOVÁ, J., O. MÜLLEROVÁ. *Kapitoly o dialogu*. 1. vyd. Praha: Pansofia, 1994.
- HOFFMANNOVÁ, J. *Stylistika a* 1. vyd. Praha: Trizonia, 1997.
- JAKOBSON, R. *Lingvistika a poetika*. In: *Poetická funkce*. 1. vyd. Praha: H&H, 1995.
- JANOUŠEK, J. *Verbální komunikace a lidská psychika*. 2.vyd. Praha: Grada Publishing, 2007.
- KOŘENSKÝ, J. *Komunikace a čeština*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1992.
- MATHESIUS, V. *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1.vyd. Praha: Odeon, 1982.
- MATHESIUS, V. *Řeč a sloh*. In: *Jazyk, kultura a slovesnost*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1982.
- MUKAŘOVSKÝ, J. *Estetická funkce a estetická norma jako sociální fakty*. 1.vyd. Praha: Státní tiskárna, 1935.
- ŠEBESTA, K. *Od jazyka ke komunikaci*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999.
- VACHEK, J. *Psaný jazyk a pravopis*. In: *Čtení o jazyce a poesii*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1942.
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, s.r.o. 2009.

Odborné články

- HOFFMANNOVÁ, J. *Fatická funkce jazyka, konverzace a její žánry*, „Slovo a slovesnost“ 57, 1996, s. 191-205.
- KARHANOVÁ, K. *Funkce mezitextového navazování v novinách*. „Slovo a slovesnost“ 60, 1999, s. 19-36.

- MALINOWSKI, B. The Problem of Meaning in Primitive Languages. s. 309-316. [online]. [cit 25. 3. 2016]. Dostupný z WWW:<<http://annabellelukin.edublogs.org/files/2013/07/Ogden-and-Richards-Supplement-1-12vqvdr.pdf>>

Slovníky

- Glosbe – vícejazyčný on-line slovník [online]. 2016 Dostupný z WWW: <<http://glosbe.com>>
- OLIVA, Karel. et al. Polsko-český slovník. 3. dopl. vyd. Voznice: LEDA, 2012.

Internetové zdroje

<[https://en.wikipedia.org/wiki/OK_\(gesture\)](https://en.wikipedia.org/wiki/OK_(gesture))>

<<http://dictionary.reference.com/browse/organon>>

<<http://dictionary.reference.com/browse/phatic>>

<<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/faticky>>

Anotace

Jméno a příjmení autora: Kateřina Carbolová

Pracoviště: Katedra slavistiky – sekce polonistiky

Název diplomové práce: Fatická komunikace a kontaktné prostředky v jazyce

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Marcin Wągiel

Počet znaků: 56 998

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 25

Abstrakt: Bakalářská práce si klade za cíl excerpovat fatické výrazy z použité literatury a přiřadit k nim odpovídající polské výrazy. V první části je definována a rozdělena komunikace, dále jsou zde objasněny komunikační modely a vysvětleny pojmy, související s tématem. Následuje popis funkcí jazyka z různých pohledů a jejich individuální charakteristika. V další části je vysvětlena fatická funkce jazyka, její původ a přístupy k ní. Jsou zde rovněž přiblíženy jednotlivé kontaktné prostředky. V posledním úseku jsou výrazy fatické funkce přehledně roztríděné podle možných situací a přeloženy do polského jazyka.

Klíčová slova: fatická funkce, kontaktné prostředky, funkce jazyka, komunikace, komunikační model, Karl Bühler, Roman Jakobson, Bronislaw Malinowski

Annotation

Author's first name and surname: Kateřina Carbolová

Department: Department of Slavic Studies – Section of Polish Studies

Title of the thesis: Phatic Communication and Phatic Expressions in Language

Supervisor: Mgr. Marcin Wągiel

Number of characters: 56 998

Number of appendices: 0

Number of works cited: 25

Abstract: The Bachelor thesis aims to excerpt phatic expressions and assign them adequate expressions in Polish language. In the first part communication is defined and divided, then there are clarified models of communication and explained concepts of communication, which are related to the topic. Then there follow descriptions of language functions from different views and their individual characteristic. In the next part there is explained phatic function, its origin and approaches towards it. There are also specified individual means of contact. In the last part the expressions of phatic function are sorted out according to possible situations and translated into Polish language.

Keywords: Phatic communication, Phatic expressions, Language functions, Communication, Model of Communication, Karl Bühler, Roman Jakobson, Bronisław Malinowski